

czikkelyek, mellyek a' német társalkodási szótárból vagynak kölcsönözve, egészen újnak tartathatik. A' kiadók a' német társalkodási szótárra és a' magok' munkájára nézve következőképen nyilatkoztatják ki magokat: Indépendamment des besoins divers de deux nations essentiellement différentes, nous avons reconnu que les diverses branches de la science n'étaient pas traitées dans le Conversations-Lexicon avec la même faveur; que, trop fidèle encore à sa mission primitive et au titre de Dictionnaire pour la lecture des Gazettes (Zeitung-Lexicon) que Hübner avait donné aux volumes qui en formaient l'ébauche, il s'attachait de préférence aux personnes surtout contemporaines, sans accorder la même attention à l'exposition des faits naturels ou industriels, et de vérités philosophiques ou mathématiques. De ces lacunes, qu' à la vérité les éditeurs ont cherché à combler graduellement dans chaque édition nouvelle, il résulte que l'ouvrage est strictement ce que son titre promet, un Dictionnaire de la conversation; non pas une Encyclopédie, non pas un tableau systématique des principaux faits appartenant aux diverses branches du savoir humain. — (Allg. Literaturzeitung, Halle, 1834. Januar.). —

KIS JÁNOS.

AZ 1834DIKI HUSVÉTI KÖNYVVÁSÁR LIPCSÉBEN.

Az idej lipcsei könyvvásáron sok szép és hasznos munka jelent meg ismét, mellyekről érdemesnek tartjuk olvasóinkat értesíteni, noha a' német tudományosság' régi coryphäusai lassanként le-Jetűnnek, 's az újdön támadozók a' kelő sokaságban még nem eléggé kivehetők. Sajátságai közé tartozik e' kornak (a' gazdag literatúráu nemzeteknél, t. i.) hogy többet teszen az ügyért, mint az ügy a' korért teszen. Mennyit dolgoznak jelennen dicsőség nélkül; holott elébb sokan híres emberekké lettek gyermekjáték által, vagy épen fél álomban.

Midőn az új német literatúra' roppant oceanjában bizonyos irányt keresünk, nem kerülheti el figyelmünket, hogy jelennen az empiriai, ugymint a' technicali, historiai és természet-tudományok' részén van a' súlytöbbség; míg az előtt a' theoriák' és phantasiák' országaé volt az elsőség. T. i. noha ezen félév szokatlanul sok *philosophiai* iratokat nyújtott, e' tüneményből még is alig lehet az elébbi philosophiai enthusiasmus' visszatérését következtetni. T. i. *Neubich*' philosophiai tanítmányán a' lélek' halhatatlanságáról, *Hilger*' könyvén a' test és lélek' kölcsönös viszonyáról, 's az *ifjabb Fichte*' írásán kívül a' személyesség' eszméjéről, mellyekben új theoriák

találtnak: a' többi philos. munkák csak a' philosophia' historiáját 's annak az élethez, tapasztaláshoz vagy keresztyénséghez való viszonyát tárgyazzák. A' francia *Cousin* irt a' francia és német philosophiáról, mellyet *Schelling* vezetett be; *Gruppen* a' philosophiának a' 19d. században fordulatpontjáról, *Salat* a' német philosophia' fő hiányairól, *Benecke* a' philosophiának a' tapasztaláshoz viszonyáról, irtak. *Eschenmayer* összevegyítötte jeles aphorismáit Hegel ellen (Hegels Religionsphilosophie verglichen mit dem christlichen Principe), 's *Rosenkranz* *Bachmann*t egy levéllel („Hegel“) tisztelemeg. *Krug*' philosophiai lexicona másodsor lát napvilágot; *Ritter* a' philosophia' történetei' 4d. kötetét adja; *Staudenmaier* Scotus Erigena 's annak kora felett értekeznek; *Schleiermacher*' erkölcsstanja újra jött ki, 's *Fichte*' minden munkáit annak fia adja. A' következő két munkát Tudósító még nem tudja a' természettudományhoz tartozók-e, vagy a' philosophiához; t. i. *Pfaff*tól „Der Mensch und die Sterne, Fragmente zur Geschichte der Weltseele“ és *Heynigt*tól: Der Eingang in das Innere der menschlichen und aller Natur.“

A' hittudományi munkák közt is ez úttal legfontosbak a' historiai 's critikai tartalmak. A' rationalista, supranaturalista és pietista theoreticusok kimerítették magokat; magok az eclecticusok sem bírnak egy új helyes közepet (juste-milieu) alkotni, minden meg van már próbálva, 's új profétaságra semmi kor nem alkalmatlanabb a' jelenvalónál. Feltünöz az „egyházi ujságok“ nagy száma, nem számítván ide a' füzetekben megjelenöz hittudományi folyóirásokat. A' görög egyházatyák' nagy kiadása, *Gieseler*' egyház' történetei', 's *Blumhardt*' missiók' historiája' folytatásain kívül megjegyzésre méltó még *Berengarius Turonensis*' új kiadása, *Ullmann*tól *Wessel* János' élete, *Tholuck*tól *Whitfield*é. Egészen a' kor' izlésével megegyezöz *Neudecker*' gondolata a' vallás- és egyház-történetek' közönséges lexiconáról minden hitvallók' számára. *Flechner*' *Boulogne*' predikációi közül jöttek fordítások.

Azon három nagy országuton kívül, mellyek a' mennybe vezetnek, még mindig járnak némelleyek holmi mellékutakon is mellyeket legközelebbeknek tartanak oda. *Swedenborg*nak még mindig van egy kis egyháza Németországban. *Hofacker* ismét kiadta némelley latin és német munkáit, *Seuffert* az „új egyház“ tanítmányait állitá össze kivonatban, 's ismét *Hofacker*, *Richer*nek, a' svedenborgianismusnak Franciaországban apostolának iratát „Sittengesetz und Offenbarung“ cím alatt németre fordította. Hasonlólag a' híres *Madame Gupon*' irata is lefordította: „A' szent lélek' evangeliuma.“ — *Swedenborg*gal a' szel-

Ie mlátás szoros öszveköttetésben áll. *Beckers* közléseket adott a léleknek halál utáni állapotjáról szóló legfontosabb iratokból; *Kerner Justin* az ismeretes „Blätter aus Prevorst“ könyvet folytatta, 's új könyve: „Die Königin der Hellserrinnen in Orlach.“ Ide való még „Egy igen kicsiny beszély 's nagy igazság hívók és nem nemhívóknak, egy szemtanútól“; végre prof. *Stillingtól* „a' léleknek a' szellemvilággali öszveköttetése.“

A' lélektudomány' legbecsesb gyarapodásai: *Schubert* a' lélek' historiájának 2d. kiadása; 's egy angolból fordított illy czimű munka: „Mittheilungen aus dem Tagebuche eines Arztes“ melly szintolly szép mint tanuságos, a' költőre és orvosra egyiránt méltó. Würzburgban a' szorgalmatos *Friedreich* folytatja lélektudományi tárát, *Hach* a' physiognomicáról, *Fuhrmann Hauser Gáspár* élte' utolsó idejéről irt.

A' természettudományi munkák' gazdag kincstárából csak némelleyeket emelünk ki, mellyek köz érdekűek: *Herschel* népszerű égtudományát, *Linktől* az „Ósvilág“ („Urwelt“) második kiadását; az angol *Lyell* földtudománya' fordítását; *Schmitztől* „a' színek' titkát“, *Bertelstől* a' lát-életmű' physiologiáját; ama' két nagy, népszerű természethistoriát, mellyek egyikét *Oken*, másikát a' heidelbergi professorok írják, *Schinzl* a' csuszányok' (reptilia) természettörténetét, *Gehler* nagy physicali szókönyvét stb.

Az orvosi iratok' seregében a' hasonszenv' (homöopathia) tanítmánya melletti- és elleniek folyvást nagy helyet foglalnak. *Copland* Jakabtól a' gyakorlati gyógytudomány' encyclopaediai szótára fordítatik; *Bluff* az orvostudománynak németországban haladásairól ír; *Blumreich* egy népszerű boncztudományt adott. *Heuster* az állati magnetismus' külön nemeiről, *Gersdorf* egy az idiosomnambulismus által történt gyógyításról, *Brougham* a' szeszes italokkal szerfölötti éleéstől támadt megégésről irt; *Lippich* egy political-arithmetical előadását adta azon károknak, mellyek a' szeszes italokkalai visszaélésből népességre 's élet' tartására nézve nyilatkoznak. Feltűnő e' czím: „K. E. Hoffmanns vergleichende Ideal-Pathologie, ein Versuch die Krankheiten als Rückfälle der Idee des Lebens auf tiefere normale Lebensstufen darzustellen“; és „Leupoldts gesammte Anthropologie, neu begründet durch allgemeine Biosophie und als zeitgemässe Grundlage der Medizin im Geiste christlich-germanischer Wissenschaft.“

Az ország- és népismeret nagy szorgalommal terjesztetik. A' földabroszok közt *Wörtl* nagy europai atlasza áll el-

ső helyen mind a' vállalat' roppantságával, mind könyomatai' felül nem múlt remekségével. Sokat ígér *Berghaus'* utazás-gyűjteménye (Neue Kabinetsbibliothek der Reisen). *Baumstark* az ó és új földírás' alaprajzát adta; *Balbi'* földírási kézikönyve fordítatott. *Vollrath Hoffmann'* jól használható, kézikönyve „Die Erde u. ihre Bewohner“ harmadszor jött ki. *Wimmer*, ki sokat fáradozott a' népszerű földírás körül, a' földírási fölfedezések' történeteit adja. *Dumont d' Urville'* földkörüli utazása (500 képpel) németül is kijő. *Meyen*, porosz tengeri utazó is leírja föld körüli útját; *Leslje*, *Jamaisson* és *Hugh Murray* a' földszarkok körüli tavakban tett fölfedezéseket.

Németországról megjelentek: *Vollrath Hoffmann*tól: „Deutschland und seine Bewohner“, 's *Tromblesontól* a' rajnai vidékek' gyönyörű látványai. Történetiek; *Pfister*: a' németek' története, 5d. köt.; *Menzeltől* a' német nép' hist. ujra, egy kötetben; *Philippstől* egy kisebb; egy névtelentől *Meiningenben* „Deutschland's Vorzeit, Versuch u. Vermuthung“; *Wedekíndtől*: a' német középkor' némelly történetíróihoz szóló jegyzetek' folytatása; *Hormayrtól* a' hazai zsebkönyv, 's a' müncheni arcadok' historiai frescoi' 2d. kiadása. A' külön német országok' története: Osztrák historiát gr. *Mailáth* írt, Osztrák-Olaszország- és Tyrolisról *Mercy*; bádeni historiát *Bader*; 's egyéb kisebb tartományokat illető, magában fontos dolgokon kívül, a' porosz monarchiát érdeklőleg nevezetes II. Fridrik' éltének 4d. köt., *Stuhrtól* a' hétévű háboru; stb.

Schweizről szólnak: „*Anhelms*, genannt Rüd, Berner Chronik“, 5d. köt.; „*Helvetia*“ folyóírás; *Meyertől* Zürich megye' leírása, *Kuentl*től Freiburg megye' leírása; ugyan *Meyertől* a' schweizi hősnék.

Olaszországról: *Drumann*: Gesch. Roms in seinem Übergange zur monarchischen Verfassung; *Türk*: Gesch. d. longobard. Volks; folytatólag: Malerische Reisen durch d. lombven. Kgreich (Carlsruhe bei Creuzbauer); Wanderungen durch Sicilien u. Malta (Berlin bei Nicolai); *Arendtől*: Leo d. Grosse u. seine Zeit; *Webertől*: Das Pabstthum u. die Paebste; Rom im J. 1833 a' Ielkes *Kölle-től*, ki Romában württembergi ügyvivő volt.

Franciaországról: *Abrillion* kisasszony' emlékiratai Jozefina császárne' magányos életéről; *Sallis*, Talleyrand' élete (három fordításban); *Pepintől*: Zwei Jahre d. Regierung 1830—2; *Hortensia* királyné' olasz-, francia- és angolországi útja 1831.; *Heintltől*: Bemerkungen auf einer Reise

nach Paris 1831.; végre különösen Algírról; Ewalds Briefe, és Pfeiffertól annak leírása.

Spanyolországról: „Lord Porchester's Aufenthalt in Spanien während der Revolution v. 1820“.

Angliáról: *Lappenberg*: Nagybritannia' története; *Stapleton*: Canning' élete; *Tombleson*: themsei képek; Wanderungen im Norden v. England 75 képpel.

Lengyelországról: *Spazier*: Geschichte d. poln. Revolution, 2d. bővebb kiadás; *Murzynowski*: Darstellung der Geugenrevolution vom 15. August; *Falkenstein*: Thaddaeus Kosciuszko.

Moszkvaországról: Az orosz birodalom' corpus jurisába historiai bevezetés; *Parrot*' arrarati útja; *Behr*' krímiai utazása; *Neumann*: Gesch. d. Übersiedelung von 40,000 Armeniern nach Russland; *Sjögrön*: Über d. finnische Bevölkerung des 5t. petersburger Gouvernements; *Peppertól*: Gesch. seiner Gefangenschaft in Russland.

Svédországról: *Geijer*' historiájának 2d. kötete.

Magyarországról: *Engel*' historiájának új kiadása (saját képen csak az első, új czímmel 's lezállított áron).

Görögországról: *Bauch*: Epaminondas u. Thebens Kampf; *Droysen*: Gesch. Alexanders v. Macedonien.

A' török keletről: Abul-Hassan Achmed Ben-Mohammed Koduri von Bagdad: Moslemitisches Eherecht; *Burckhardt*: Arabische Sprichwörter; *Freitag*: Arabisch-lat. Lexicon, 3d. köt.; *Hammer*' nagyobb ozman történetei 10d. 's utolsó kötete, a' kisebbnek néhány füzetei; ugyan attól: Gül und Bülbül, d. i. Rose und Nachtigall (törökül 's németül); végre *Karaczay* gróftól: Erzählungen aus d. Orient.

Indiáról: Bhagavad-Gita; ind és latin nyelven kiadva *Schlegel* A. W. által; Prabodha Chandrodya, allegorikai drama, kiadva Bröckhaus H. által; 's *Bopp*: Krit. Grammatik der Sanskrita-Sprache.

Chináról: *Gützlaff* (missionarius): Ausführlicher Bericht über seinen Aufenthalt in Siam, und seiner Reise längs der Küste v. China bis nach Mantschu-Tartarei; Y-King, antiquiss. Sinarum liber, ed. Mohl; *Siebold*: Archiv zur Beschreibung v. Japan.

Amerikáról: „Leben u. Sitten in Amerika; *Ackermann-tól*: Das Kaiserreich Brasilien stb.

Közebb tartalmu történeti munkák közt említendők Herren és Ukert' nagy gyűjteményes munkájokon kívül (melly Pfister, Geijer, Mailáth és Lappenberg' említett munkáit fog-

lalja magában) *Kruse*' atlaszának (zur Übersicht d. Gesch. aller europ. Staaten) 5d. kiadása; *Raumer Friderik*: Geschichte Europa's seit dem Ende des 15ten Jahrhunderts; *Ranke*: Fürsten u. Völker von Süd-Europa; *Savigny*: Gesch. d. röm. Rechts im Mittelalter; *Pfaff*: Allg. Weltgeschichte, 's *Pölitz*' kisebbikének új kiadása. Végre a' legújabb idő' történetére: *Venturini*' krónikája, *Buchholz*' és *Menzel Farkas*' hist. zsebkönyveik stb.

A' legközelebbi politicalai események (Begebenheit, événement) felől kevés irat jelent meg. A' bécsi minister-értekezésekről *Achert*, *Agricola* és *Gruben* irtak; a' porosz vámegyesületről *Nebenius*; Belgiumról ama' régi porosz hazafi *Arndt*; németalföldi leveleket *Schnaase*; többen a' zsidók' emancipációjáról; *Rehbergtől* pedig megjelent: „Gerechtigkeits u. Staatsgewalt im Bunde“; továbbá *Macchiavelli*' munkáinak egy új fordítása; *Rotteck*' Észki jogának (Warga e' tudományt „okosságtörvény“ nek nevezi hibásan) 3d. 's 4d. kötete; 's megindult ennek és *Welckernek* nagynemű és fontosságú munkájok: az országtudományok' encyclopaediája „Staatslexicon“ főcímmel; végre az egyesületekről Dr. *Schneider* és *Tapphorn* értekeztek.

A' művészettörténet és széptudományhoz tartoznak: *Quatremere de Quincy*től: Ráfael' élte és művei; *Nilson*tól: a' németalföldi művészség; *Engelhart*tól: „die Prachtwerke der Unterwelt“; *Jameson* leányasszonytól: Shakespeare' nőalakjai (asszonyokról asszonyítélet, mellytől nem sok valót várunk); 's *Apel*' metricájának új kiadása.

A' tudománytörténet' ágán érdeklő *Metztől* a' könyváros-ság' története; *Kayser*' új és teljes könyvszótárának folytatása; *Genthétől* a' napnyugoti literatura' története. Talált ez időben az ónémet literatura is művelőket, többi közt *Jaock* mintasorát adja az írásnak a' 8d. századtól a' 16ig; *Rask* a' fríz nyelv' grammaticáját stb.

A' költészet' Iyrai ágát *Rückertnek* ohajtva várt versei gazdagíták. *Uhlandéi* hetedszer, *Platenéi* másodszor jelentek meg, *Wessenberg* és *Tiedge* új egyetemes kiadásokban. *Wenzig* az újcsch költés' virágait adja fordítva. — A' dramai költészetre nézve *Silvio Pellico*' munkái' fordítási érdeklők; az eredetiek közt *Auffenberg* (Das böse Haus), *Raupach* (Robert d. Teufel; Der Nibelungenhort; Die feindlichen Brüder; Der Zeitgeist; König Enzo), *Zedlitz* (Kerker u. Krone; Der Königin Ehre), *Ebert Egon* (Udalrich u. Bozena) vonnak figyelmet magokra; 's *Lax* fordít *Lady Morgantól* az életből vett

dramai jelenéseket. — A' román- és novellai literatura *Belani, Bronikowski, Gersdorf V., Kruse, Laun, Leibrock, Rellstab, Schefer L., Storch, Tarnow F., Tromlitz* stb által mivelletett; különös figyelmét a' tudós világnak érdemlik a' Wolff által kiadott ófrancia novellák (*Historienbuch der Jongleurs*), *Bulwer*' minden munkái (három rendbeli fordításban); *Gutzkow, b. Sternberg, Seibold*' novelláik. A' humoristák közül csak *Börne*' új párizsi leveleit érdekeljük 's *Heine*' új Salon-ját, 's minden munkáit *Webernek* (a' „*Briefe eines Deutschen über Deutschland*“ vidorlelkű szerzőjének). 'S ennyit e' félevről általában *Menzel*' *Literaturblatt*-ja után.

MÁGYARORSZÁGOT ILLETŐ CZIKKELYEK HORMAYR'
ARCHIVUMÁBAN 1810—24.

Hortenbergi Bátor Hormayr József, volt cs. kir. udvari tanácsos, Leopold császár' rendének vitéze, a' statusi, udvari, és házi titkos archivum' volt igazgatója, 's birodalmi történetirő (most bajor kir. titkóstanácsos), ki historiát 's annak ágazatait érdeklő, hazánkban is ösmeretes számos munkái által régóta hirt 's nevet szerzett magának — 1810. esztendőben Bécsben egy historiai tárt ezen czím alatt: *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegs-Kunst* 4ed rétbén kiadni kezdett. Több jeles magyarországi, és erdélyi tudósok egyesültek a' nagy érdemű 's mély tudományú kiadóval azon czélra, hogy hazájokbeli dolgokat is megismertessenek a' német nemzettel. Reménytem, hogy hazai írónk, nevezetesen a' történetek' vizsgálói jó néven fogják venni, ha az, ezen nálunk ritka folyóírásban előfordúlt sok jeles és igen fontos topographiai, historiai, politicalai, stemmatographiai, és literaturai értekezéseket, mellyek hazánk' ismeretének majd nem minden ágait tárgyazzák, itt együtt feljegyezve fogják találni.

I-ső folyam. 1810.

1. Az előidő' árnyékai: Mervod, a' német nemzet' legrégebbszű fejedelmeinek egyike, Markomanniának királya 103 lapon. — Attila az ötödik századnak legrettentőbb vitéze, hunnok' királya, kinek hadi tettei 's tulajdonsági *Priscus* görög író, és *Jornandes* ravennai püspök szerint előadatnak. 104. l.

2. II. Ulászló király' fiának Lajosnak az austriai főherczeg-asszony Máriával, és viszonttag az austriai főherczeg Ferdinandnak Ulászló' leányával Annával 1515 történt öszvekelese. 157. l.

3. I. Maximilian római cs. naplókönyve azon hadviselésről, mellyet 1490 Mátyás kir. halála, és Bécs 's *Klosterneuburg*' visszavétele után Magyarország ellen, nevezetesen pedig *Szombathegyen* és *Veszprémen* keresztül *Székesfejérvár* felé indított. Az eredeti *flammand* nyelven van írva. 177 lap.

4. Főherczeg *Rajner* 1810 junius 6ikán költ rendelése, melly ezen czímű munkának: *Geschichte der Deportirung der k.*